

Hans-Christoph Schmitti pärandist ja Vana Testamendi alasest teaduskirjandusest Tartu Ülikooli raamatukogus

Urmas Nõmmik

Vana Testamendi ja semitistika professor

2023. aasta kevadel jõudis Tartu Ülikooli raamatukokku enam kui sajast kastist koosnev raamatusaadetis Saksamaalt. See sisaldas Erlangeni Ülikooli kunagise Vana Testamendi professori Hans-Christoph Schmitti raamatukogu. Mahukas raamatupärand rikastab märgatavalt piibliteaduste, judaistika ja Vana-Lähis-Ida teaduse riialeid, aga ka muid valdkondi. See on üks nendest headest uudistest, mis kinnitab, et teadlaste töötingimused ja huviliste valikuvõimalused muutuvad Tartus paremaks.

Pärand jõudis siia Hans-Christoph Schmitti lese Monika Schmitti, tema õpilaste Jürgen van Oorschoti (Erlangen) ja Markus Witte (Berliin) initsiatiivil. Kolimisteenust pakkus AVA-Ekspress ja kolimist finantseeris usuteaduskond. Tartu Ülikooli raamatukogus on saadetisega jätkuvalt ametic suur hulk töötajaid. Nende hulgas olgu nimetatud Kristhel Haak ja Marianne Marlene Tiik, kellega mul on olnud selle saadetisega seoses rohkem kontakti. Kevadsuvistel sorteerimistalgutel on aidanud terve rida usuteaduskonna kolleege. Kõikidele kuulub minu siiras tänu, mis esindagu ühtlasi kõiki vald-

kondi, mis Schmitti pärandist Tartu Ülikoolis ja laiemaltki võidavad.

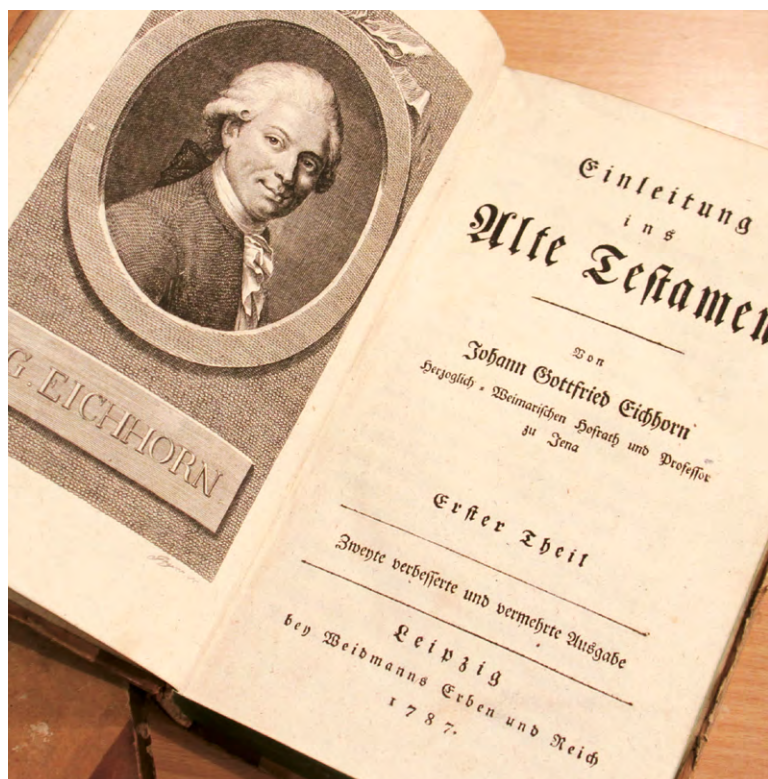
Raamatukogu pärineb niisiis Hans-Christoph Schmitti kodust. Schmitt¹ sündis Tübingenis vaimuliku perekonda. Ta õppis Marburgis, Heidelbergis ja Tübingenis evangeelset teoloogiat ning Vana-Lähis-Ida teadust. Lisaks Karl Elligerile Tübingenis oli Schmitti akadeemiliseks ja vaimseks kujundajaks Otto Kaiser Marburgis. Seal Schmitt ka 1970. aastal Vana Testamendi Eliisa lugude traditsiooniloolise uurimusega promoveerus. Marburgis töötas ta aastatel 1970–1979 esmalt assistendi ja seejärel dotsendina, habilitateerudes 1975. aastal Genesisi Joosepi lugude alase tööga. 1970. aastal ordineeriti Schmitt luterliku kiriku vaimulikuks. Aastatel 1979–1987 töötas Schmitt Augsburgi ülikooli evangeelse teoloogia professorina (fookusega piibliteoloogial) ja 1987–2007, st kuni emeriteerumiseni Vana Testamendi professorina (fookusega teoloogial) Erlangen-Nürnbergi Friedrich-Alexanderi Ülikooli usuteaduskonnas.

1 Andmed Schmitti elu ja töö kohta järelhüüdest: Köckert, Charlotte; Oorschot, Jürgen van. (2020). Prof. Dr. Hans-Christoph Schmitt (*11.11.1941 – †06.07.2020) zum Gedenken. *Theologie FAU*, www.theologie.fau.de/files/2020/07/nachruf-h-c-schmitt.pdf.

Töökaaslased pidasid Schmitti erakordselt sõbrali-kuks, energiliseks ja teraseks kolleegiks. Energiline, terane ja kollegiaalne on olnud ka Schmitti panus teoloogia arendamisse ja kõrgkoolipoliitikasse Saksa maal üldse. Näiteks oli ta Saksa ülikoolide evangeelsete usuteaduskondade ja instituutide ning kahe kirikliku kõrgkooli esindusorgani esimene eesistuja, 1993–2008 oli ta aga esmalt koos Gunter Wankega ja siis Ernst-Joachim Waschkega Vana Testamendi teaduse ühe auväärseima institutsiooni, ajakirja Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft peatoimetaja.

Selleks et mõista, mida sisaldab Schmitti Tartusse toodud raamatukogu, tuleb mõelda Schmitti tegevuse peale teadlasena. Esmalt vajab tunnustamist tema terviklik suhtumine teoloogia valda. See tähendab, et Schmitt oli klassikalises mõttes akadeemiline ja kiriklik teoloog, kelle kitsam eriala oli küll Vana Testament, aga kes oli hästi kursis ka Uue Testamendi teaduse, süstemaatilise teoloogia, kirikuloo, praktilise teoloogia, religioonisotsioloogia ja religiooniuurimisega üldse. Traditsiooniliselt on evangeelse teoloogia väljundiks kirikus praktiline töö vaimulikuna, hingehoidjana, õpetajana jne. Selleks aga tuleb tunda kristliku kuulutuse alust – Piiblit, seda, kuidas on kirikut üles ehitatud ja kujundatud, ning seda, kuidas kristlikku sõnumit kaasaajas kuulutada ja elada. Sellest omakorda kasvab välja arusaam, et kirik on ajalooline ja ajalik nähtus, mis on kogu aeg muutunud. Ajalik nähtus on ka Piibel – sellegi tekkimist on saatnud hulk muutumisi ja arenguid. Nii võib Schmitti lugeda kõige paremas mõttes ajaloolis-kriitiliseks piibliteadlaseks, kes oli ühelt poolt kursis filoloogia ja ajalooaga, aga teisalt kõnetas teoloogina tänapäeva inimest.

Schmitti võib pidada julgeks piibliteadlaseks, nagu on eriti rõhutanud tema akadeemiline järglane Erlangeni professoritoolil Jürgen van Oorschot.² Schmitti mõlemad esimesed monograafiad, doktori- ja habilitatsioonitöö, ujusid pisut vastuvoolu, ja õigusega, sest nii prohvetluse kui ka Pentateuhi ehk

Johann Gottfried Eichhorni kaheköiteline „Einleitung ins Alte Testament“ (Leipzig, 1787) märgib kaasaegse piibliteaduse algusaega ja on Schmitti kogu vanim raamat. Foto: Urmas Nõmmik

Usuteaduskonna kolleegid tööhoos. Foto: Urmas Nõmmik

2 Vt eelmist märkust.

viie Moosese raamatu uurimises olid, nagu võime tagantjärele väita, 1970. aastad üsna murrangulised. Doktoritöö publikatsioon „Elisa. Traditionsgeschichtliche Untersuchungen zur vorklassischen nordisraelitischen Prophetie“ („Eliisa. Eelklassikalise Põhja-Iisraeli prohvetluse traditsioonilooline uurimus“, Gütersloh, 1972) seab uuesti aukohale vanima kirjandusliku kihistuse vana-heebrea prohvetipärimuses ning habilitatsioonitöö „Die nichtpriesterliche Josephsgeschichte“ („Mittepreesterlik Joosepi lugu“, Berlin, New York, 1980) oli üks esimesi, mis aitas õigustatult taanduda muidu iseenesestmõistetavaks peetud Pentateuhi ürikutehüpoteesil.

Eelnev annab aimu, milliseid raamatuid Schmitti raamatukogu Tartusse tõi. Esmalt puudutab see muidugi Vana Testamendi alast teaduskirjandust, mille maht ja valik on aukartustäratavad. Ehkki enamuse raamatuid on loomulikult saksakeelsed, sisaldab Schmitti kogu Saksa keskmisest oluliselt rohkem inglise- ja prantsuskeelset kirjandust. Teoloogiliselt mitmekesine kogu sisaldab rohkelt trükiseid Uue Testamendi, süstemaatilise teoloogia, filosoofia, eetika, kirikuloo, religiooni-pedagoogika ja eriti Vana-Lähis-Ida teaduse kohta.

Mis puudutab Vana Testamendi ehk Heebrea Piibli teadust ning assürioloogiat ehk Vana-Lähis-Ida teadust, siis on Tartu Ülikooli raamatukogus juba juhtunud 30 aastaga väike ime. Kui alustasin 1993. aastal teoloogiaõpinguid Tartus, oli Saksa-maa annetustest pandud kokku teoloogiline käsi-raamatukogu, mis asus usuteaduskonna üliõpilas-majas Roosi 1; hulk usuteaduse raamatuid leidis ka humanitaarraamatukogus, endises ülikooli kirikus. Need kogud täienesid aastate jooksul põhiliselt väikeannetuste ja Saksa kirikute rahalise abiga. Omamoodi murrang oli mõlema väikese raamatukogu üleviimine ülikooli raamatukogu peamajja ning assürioloogia erikogu avamine Deutsche Forschungsgemeinschafti ja Ugarit-Verlagi abiga. Sellele lisandus keerulise ajaloo ülikooli teoloogiaalase raamatukogu vanema osa tagastamine Tallinna erinevatest hoiukohtadest. Märkimist väärivad veel Tryggve N. D. Mettingeri ja Tartu

Ülikooli kunagise audoktori Jan Alberto Soggini erakogude annetused, mis on aidanud kaasa inglise- ja prantsuskeelse teaduskirjanduse osakaalu suurenemisele. Viimase kümne aasta jooksul on märgatav olnud usuteaduskonna teadusgrantide abil soetatud raamatute panus.

Praegu saab tõdeda, et meil on õnnestunud täita palju olulisi lünki raamatukogu usuteaduse kogu Vana Testamendi ja Vana-Lähis-Ida teaduskirjanduse riivilitel. Eelkõige puudutab see nii olulist žanri nagu Vana Testamendi kommentaarid. Pika ajaloo piibliteadustes on traditsioon, et teadlased kommenteerivad piibliraamatuid raamat-, peatükk- ja salmhaaval. Sellised kommentaarid on koondunud kümnetesse köidetesse ja need omakorda suurtesse, samuti juba pika ajaloo sarjadesse. Mõned tuntuimad nendest on eriti mahukad „Anchor Bible Commentary“, „Biblischer Kommentar. Altes Testament“, „Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament“, „Word Biblical Commentary“ ning mõnevõrra ülevaatlikumad, aga ka kaalukad „Das Alte Testament Deutsch“, „Handbuch zum Alten Testament“, „International Critical Commentary“, „New Century Bible Commentary“ ja „Old Testament Literature“. Kõiki neid sarju õnnestus täiendada Schmitti kogu abiga, rääkimata veel paljudest teistest kommentaari-sarjadest.

Vana Testamendi teaduses on ka pikk traditsioon avaldada artikleid auväärsetes ajakirjades nagu Journal of Biblical Studies, Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft (mõlemad aastast 1881) või Vetus Testamentum (aastast 1951), millest on nüüd Tartu kogus olemas lõviosa aastakäike 2020. aastani. Schmitti kogu täiendas suures osas ka ajakirja Biblische Notizen aastakäike.

Viimase kahe nimetatud ajakirja kõrval ilmuvad ka monograafiasarjad. Nõnda on „Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft“ (de Gruyter) kõige vanem sarnane, ainult Vana Testamendi teadusele keskenduv sari teadusmaailmas, mis jõudnud praeguseks 550. köiteni. Ajakirja Vetus Testamentum monograafialisa „Supplements“ (Brill) on jõudnud 198. köiteni.

Nimetamist väärivad ka „Forschungen zum Alten Testament“ (Mohr Siebeck), mille kahes alam-sarjas on kokku juba üle 320 köite. Nende sarjade kättesaadavus on nüüdseks tänu Schmitti kogule paranenud Tartus hüppeliselt. Muudest arvukatest sarjadest tuleb esile tõsta sariväljaannet nimega „Library of Hebrew Bible / Old Testament Studies“ (Bloomsbury), endise nimega Journal for the Study of the Old Testament, Supplement Series (Sheffield), milles on juba 700 köite jagu raamatuid. Ka seda sarja on meie raamatukokku saanud tänaseks meeldivalt palju. Schmitti kogus olid hästi esindatud veel „Forschungen zur Religion und Literatur des Alten und Neuen Testaments“ (Vandenhoeck & Ruprecht), „Orbis Biblicus et Orientalis“ (Vandenhoeck & Ruprecht, Academic Press Fribourg) ja „Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament“ (Neukirchener Verlag), aga ka „Bonner biblische Beiträge“ (erinevad väljaandjad), „Harvard Semitic Monographs“ (Scholars Press) ja „Herders biblische Studien“ (Herder).

Ehkki Schmitti kogu sisaldab hulga teoloogilisi ja piibliteemalisi leksikone ja sõnaraamatuid, on neist enamik TÜ raamatukogus juba olemas. Rõõmustada saab selle üle, et need dubletid rikastavad oluliselt usuteaduskonna ruumides olevat käsi-raamatukogu.

Nagu öeldud, võidavad Vana Testamendi teaduse kõrval Schmitti annetusest Vana-Lähis-Ida teadus, Uue Testamendi teadus ja judaistika. Nendes valdkondades lisandub arvestatav hulk teaduskirjandust, tekstiväljaandeid ja sõnaraamatuid, kaalukaid monograafiaid ja illustreeritud populaarsemaid väljaandeid. Suvisest ajast, mil kirjandust läbi sorteerisin, jäid eriti meelde Vana-Egiptust käsitlev materjal ja islamialane kirjandus. Näiteks on nüüdseks ülikooli raamatukogus olemas enamus Koraani tõlkeid saksa keelde, kui mitte kõik.

Raamatupärandid pakub kindlasti huvi veel laiemalegi lugejaskonnale väljapool teoloogiat või religiooniloo uurimist. Kui eelpool nimetasin ajaloolis-kriitilist uurimist, milles Schmitt oli ise tugev ja mis kajastub hästi tema raamatukogus, siis paistis sorteerimisel

hästi silma ka Schmitti dialoog hoopis teistsuguste uurimismeetoditega. Nende hulgas olgu nimetatud kirjandusteaduse meetodid, feministlik ja vabastusteoloogia ning vanade kultuuride ikonograafilise uurimine. Ka nendes valdkondades saavad nüüd täidetud olulised lüngad ning kasu on raamatukogule mitmekordne.

Piibliteadused on mahukas ja maailma mõistes populaarne eriala, mistõttu on raamatuid kirjutatud palju. Tartu Ülikoolilgi on ette näidata suurepärase piibliteaduste ajalugu ja lisaks raamatukogu vane-male osale ning elektrooniliste andmebaaside (seni siiski piiratud) võimalustele on nüüd jõud-sasti täienenud ka uuem osa. Meie riik ja rahvas on väga väikesed, omakeelse akadeemilise kultuuriga Euroopas Islandi järel väikseim. Meie võimalused olla maailma teadusega kontaktis on tagasihoidlikud. Seda olulisem on, kui suuremad kultuuriruumid tulevad meile appi ning meil on ikkagi võimalik Tartus kohapeal enamust sellistest kommentaari- või monograafiasarjadest kasutada.

Lõpuks veel üks killukene selle kohta, kuidas on Tartus otseselt või kaudselt kokku saanud 20. sajandi ühe olulisema Vana Testamendi tead-lase, aga ka oma süstemaatilise teoloogia, religiooniloo, filosoofia ja klassikalise filoloogia töödega tuntud Otto Kaiseri (1924–2017) pärand. Kaiseri kutsus 1995. ja 1997. aastal Tartusse loenguid pidama Kalle Kasemaa. Oma akadeemilise ja moraalse panuse eest valiti Otto Kaiser 1996. aastal Tartu Ülikooli audoktoriks. Minule sai osaks sattuda Kaiseri lähemate õpilaste hulka, ka minu akadeemilise kujunemise rajad viisid pikemaks ajaks Marburgi nagu ka Hans-Christoph Schmitti, Jürgen van Oorschoti või Markus Witte rajad. Vaatamata suurele vanusevahele ja sellele, et olen Schmitti näinud vaid paar korda, jagame me ühel või teisel moel kõik Kaiseri vaimset pärandit. Seda mõtlesin kuu aega tagasi, kui õnnestus lõpuks külastada õpetaja hauda Marburgis.

Ilma nende seosteta ei oleks Schmitti raamatukogu Tartusse jõudnud.